

SHOHLIK VA SHOIRLIKDA KECHGAN MAZMUNLI UMR

Qahharova Dilafro‘z Abdug‘afforovna

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti o‘qituvchisi mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Maqolada Temuriylarning eng so‘ngi shahzodasi umrining so‘ngini Vatandan olisda yurt sog‘inchi bilan o‘tkazgan, boburiylar sulolasi asoschisi Zahiriddin Muhammad Boburning hayot va ijod yo‘li xususida so‘z boradi. Bobur nafaqat adolatli shoh balki ko‘plab yozgan asarlari bilan mumtoz adabiyotda, tarixda beqiyos o‘rin tutadi. Boburning lirikasi hamda adabiyot nazariyasiga doir qarashlari va izlanishlari mumtoz adabiyotning durdonasi hisoblanadi. Uning ma‘naviy merosi jahon ilm-fani rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan.

Quyida biz uning shohlik va shoirlikda kechgan umriga bularning o‘zaro bog‘liqlik va ayro jihatlariga to‘xtalib o‘tmoqchimiz.

Kalit so‘zlar: Temuriylar, Bobur, shoir, shoirlar, mardonavor, boburiylar, tarixiy yozuvlar, sog‘inch.

Аннотация: В статье рассказывается о жизненном и творческом пути Захириддина Мухаммада Бабура, основателя династии Бабури, прошедшего конец жизни с тоской по дому вдали от родины, последнего князя Тимуридов. Бабур не только справедливый царь, но и своими многочисленными письменными произведениями занимает ни с чем не сравнимое место в классической литературе и истории. Взгляды и исследования Бабура в области лирики и теории литературы являются шедеврами классической литературы. Его духовное наследие внесло несравненный вклад в развитие мировой науки.

Ниже мы хотим остановиться на его жизни как царя и поэта, на их взаимозависимости и взаимосвязи.

Ключевые слова: Тимуриды, Бабур, поэт, поэты, доблестные, бабуриты, исторические записи, ностальгия.

Abstract: The article talks about the life and creative path of Zahiriddin Muhammad Babur, the founder of the Baburi dynasty, who spent the end of his life with homesickness far from his homeland, the last prince of the Timurids. Babur is not only a just king, but also occupies an incomparable place in classical literature and history with his many written works. Babur's views and researches on lyrics and literary theory are masterpieces of classical literature. His spiritual heritage made an incomparable contribution to the development of world science.

Below, we want to dwell on his life as a king and a poet, on their interdependence and interrelationships.

Key words: Timurids, Babur, poet, poets, valiant, Baburites, historical records, nostalgia.

Kirish. Tarixda juda ko‘p shohlar yashab o‘tgan. Ba’zilari saltanatni adolat va matonat bilan boshqarib nom taratgan bo‘lsa, ba’zilari mardonavor g‘alabalari bilan tillardan tillarga o‘tib kelmoqda. Amir Temur va Temuriy shahzodalar ham o‘zining bahodir va tadbirkorligi, shuningdek, ilm ma’rifatdagi yuksak iqtidori bilan nafaqat xalqimiz balki ko‘plab mamlakatlarda hurmat va ehtirom bilan yodga olinadi.

Temuriylarning eng so‘nggi shahzodasi umrining so‘ngini Vatandan olisda yurt sog‘inchi bilan o‘tkazgan, boburiylar sulolasi asoschisi Zahiriddin Muhammad Bobur ham nafaqat adolatli shoh balki ko‘plab yozgan asarlari bilan mumtoz adabiyotda, tarixda beqiyos o‘rin tutadi. Boburning lirikasi hamda adabiyot nazariyasiga doir qarashlari va izlanishlari mumtoz adabiyotning durdonasi hisoblanadi. Uning ma’naviy merosi jahon ilm-fani rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan. Quyida biz uning shohlik va shoirlikda kechgan umriga bularning o‘zaro bog‘liqlik va ayro jihatlariga to‘xtalib o‘tmoqchimiz.

Asosiy qism. Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma” asarini yozar ekan o‘zining taxtga o‘tirishini shunday bayon qiladi: “ Tengri taoloning inoyati bilan va hazrati on Sarvari koinotning shifoati bilan va chaharyori Bosafolarning himmati birlan seshanba kuni Ramazon oyining beshida tarix sekkiz yuz to‘qson tuvg‘izda Farg‘ona, viloyatida o‘n ikki yoshda podshoh bo‘ldim”.

Bundan ko‘rinib turibdiki u shu kundan shohlik faoliyatini boshlagan. Boburning o‘z guvoxligiga ko‘ra, shoir sifatida ijodiy faoliyati Samarqandni ikkinchi marta egallagan vaqtda boshlangan; “Ul fursatlarda birorikkirar bayt aytur edim“, deb yozadi u va turkiyda shu ruboiyni aytadi:

Ishlar bori ko‘nglungdag‘idek bo‘lg‘usidir,

In’om-u vazifa bori buyrulg‘usidir.

Ul g‘alla-u muhmalki, deb erding, berdim,

Muhmalg‘a bo‘y-u g‘alladin uy to‘lg‘usidir.

Keltirilgan ushbu ruboiy bilan Zahiriddin Muhammad Bobur Mullo Binoiyning ruboiysiga javob qaytaradi:

Ne g‘alla maro k-az o‘ tavonam no‘shid,

Ne muhmali g‘alla to tavonam po‘shid.

Onro, ki na xo‘rdanast-u ne po‘shidan,

Dar ilm-u hunar kujo tavonad ishid.

(Tarjimasi: Na yegulik g‘allam bor va na kiygulik kiyimim. Yeyar-u kiyari bo‘lmagan kishi ilm-u hunarga qanday urina olsin?) Bu javob ruboiysi bilan Bobur barcha ishlar ko‘ngildagidek bo‘lishini, Barcha in’om va vazifalar buyurilganini. G‘alla va kiyim deding berdim, o‘zi kiyimga uyi esa g‘allaga to‘lishini bayon qiladi.

Taxtga o‘tirgan yosh podshoh Bobur hukmronligining dastlabki 2—3-yilida mavqeini mustahkamlash, bek va amaldorlar bilan o‘zaro munosabatni yaxshilash, qo‘shinni tartibga keltirish, davlat ishlarida intizom o‘rnatish kabi muhim

choratadbirlarni amalga oshirgan bo‘lsa. Shoir sifatida Samarqanddaligining ilk oylarida Alisher Navoiyning istagi va tashabbusi bilan o‘zaro yozishmalar qilishni boshlashadi. Bu esa Boburni ko‘proq ijod qilishiga ilhomlantiradi. U shoh sifatida davlatni adolatli boshqaradi. Bobokaloni Amir Temur kabi ko‘plamb bino inshootlar quradi. Yurtni obod qilib xalqni e‘zozlaydi. Ijodda esa shaxsiy kechinmalarini jiddiy umumlashma darajasiga ko‘tara oladi.

1495—1496-yillarda Bobur Samarqandga ikki marta muvaffaqiyatsiz yurish qiladi. 1497-yil kuzida u Samarqand atrofidagi bir qancha joylarni va 7 oylik qamalidan so‘ng Samarqandni egallaydi. Bobur Samarqandda bo‘lgan vaqtida uning amaldorlarini ko‘pchiligi ukasi tomonga o‘tib ketadi. Andijondan ko‘ngli notinch bo‘lgan va iqtisodiy qiyinchiliklarga uchragan, ayni zamonda og‘ir xastalikni boshidan kechirgan Bobur Samarqandni yuz kun idora etgandan so‘ng, uni tark etishga qaror qiladi. Ammo Xo‘jandga yetganida Andijon ham qo‘ldan ketganini eshitadi. Uning Andijonni qayta egallash uchun qilgan harakatlari natija bermaydi. Nihoyat 2 yildan so‘ng Andijonni qayta qo‘lga kiritadi.

Shu tariqa hiyonat va adolatsizliklarga uchragan Bobur Samarqandni ikkinchi marotaba ishg‘ol etadi. Ammo bu zafar ham uzoqqa bormaydi. Ocharchilikka duchor bo‘lgan saltanat qamalga olinadi. Bu vaqtda Andijon ham boy berilgan edi. Bobur noilojlikda Movarounnahrni tark etib Hisor tog‘lari orqali Afg‘onistonga o‘tadi va Kobulni egallaydi. Shu bois ham uning ijodida, xususan, she‘riyatida kindik qoni to‘kilgan ona yurtini dildan qo‘msash, uning tuprog‘iga talpinish, g‘ariblik azoblaridan o‘tli hasrat, yoru diyori soginchi va visol ilinji, taqdir zarbalari va turmush uqubatlari, zamona noso‘zliklaridan nola badiiy tahlil etiladi: Mazkur matlasi yuqoridagi fikrimizga dalil bo‘la oladi:

Charxning men ko‘rmagan javr-u jafosi qoldimu?

Xasta ko‘nglum chekmagan dard-u balosi qoldimu?

Bobur saltanatni boshqarish, ijod qilish bilan bir qatorda ishqqa ham murojaat qiladi. Manbalarda keltirilishicha Bobur katta xotini Mohim begimni o‘zgacha qadrlagan. Mohim begim ham temuriylar tarixidagi nihoyatda xushxulq, teran ilm sohibasi bo‘lgan malikalardan biri edi. Boburning Mohim begimga bo‘lgan sof muhabbati ko‘p bora tilga olingan:

Sen gulsenu, men haqir bulbuldurmen,

Sen shu’lasen, ul shu’lag‘a men kuldurmen,

Nisbat yo‘qdur, deb ijtinob aylamakim,

Shahmen elga, vale senga quldurmen...

Ushbu she‘riy parcha uning pok muhabbati izhori sifatida yaratilgan bo‘lsa ajab emas. Kobul taxtiga o‘tirib yurti boshqarayotgan Bobur qo‘shin to‘plab 1511 yilda Samarqandni qo‘lga kiritadi va 1512 yilda boy beradi. Undan so‘ng Qarshini egallaydi ammo bu ham uzoqqa bormaydi. Shayboniylar bilan bo‘lgan jangda mag‘lub bo‘lib

Kobulga qaytadi. Shundan so‘ng Bobur Hindiston tomon yo‘l olishni maqsad qiladi. 1519-yil bahoriga kelib Bobur Hindistonni zabt etish rejalarini amalga oshirishga kirishadi va 1526 yilga kelib mamlakatni to‘liq bosib oladi.

Tole yo‘qi jonimg‘a balolig‘ bo‘ldi,
Har ishniki ayladim, xatolig‘ bo‘ldi.
O‘z yerni qo‘yib, Hind sori yuzlandim,
Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig‘ bo‘ldi.

Boburning mazkur ruboiysi ayni o‘sha vaqtlarda yozilganidan dalolat beradi. Uning mana shu kabi yurtma-yurt kezishi va ko‘p bora hiyonatga uchrab iztirob chekishi ijodining mukammal darajaga ko‘tarilishiga xizmat qilsa. Qog‘ozga to‘kkan dardu-hasrati qaytadan oyoqqa yanada kuchli bo‘lib turishga undadi desak xato bo‘lmaydi. Agrani o‘ziga poytaxt sifatida tanlagan Boburshoh katta qurilish va obodonchilik ishlarini boshlab yuboradi.

Xulosa. Xullas shu tariqa Bobur Hindistonda uch yarim asrga yaqin hukm surgan qudratli boburiylar sulolasiga asos soladi. Shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur yigitlik yillaridan boshlab to umrining oxirigacha samarali ijodiy ish bilan shug‘ullandi, har qanday sharoit va vaziyatlarda ham ijoddan to‘xtamadi, natijada, har jihatdan muhim boy ilmiy va adabiy meros qoldirdi. Shu bilan bir qatorda otasi omonat qoldirgan shohlik martabasini ham tashlab qo‘ymadi. To‘g‘ri yurtidan ketdi ammo taslim bo‘lmadi o‘zga mamlakatda shoh bo‘lib dunyoda nom qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома. –Т.: Юлдузча, 1989. –174б.
2. Захириддин Мухаммад Бобур. Девон. (Нашрга тайёрловчи А.Абдуғафуров). –Т.:Фан, 1994. –143 б.
3. Захириддин Мухаммад Бобур. Махрами асрор топмадим. (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Саидбек Ҳасан). –Т.: Ёзувчи,1993.–80 б.
4. Захириддин Мухаммад Бобур. Ғарибинг Андижонийдур. Сайланма шеърлар.(Нашрга тайёрловчи В.Раҳмонов). –Т.:Шарқ, 2008.–286 б.
5. Бобур. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчилар В.Раҳмонов, М.Хотамов). –Т.: Ўқитувчи, 1983.–54 с
6. Азимджанова С. Индийский диван Бабура. –Т.: Фан, 1966. –85 б.
7. Стеблева И.В. Семантика газелей Бабура. – М.:Наука, 1982. –327 с.
8. Захираддин Мухаммад Бабура. Трактат об арузе. Факсимиле рукописи. Издание текста, вступительная статья и указатели И.В.Стеблевой. – М.:Наука,1972.– 210 с.
9. Стеблева И.В. Поэтика древнетюркской литературы и ее трансформация в ранне классический период. – М.:Наука, 1976. – 214с.
10. Стеблева И.В. К проблеме современной интерпретации теории тюркского аруза // Тюркологический сборник.– М.,1981. –С.256–265.